

KULTŪRA

MENAS LITERATŪRA MOKSLAS

Vilties diena

Birželio 14-oji – Gedulo ir vilties diena, birželio 15-oji – okupacijos ir genocido diena... ką dar begalima pasakyti apie tautą ištikusią amžiaus tragediją, kai buvo sunaikinta tautos ateitis, jos viltis pakilti iš karo griuvėsių ir eiti kartu su kitomis laisvomis tautomis tuo keliu, kuris lemtas laisvo tautos pasirinkimo?.. Kai buvo sunaikinta tai, kas ilgus metus kurta, puoselėta, kuo tikėta?.. Šios dvi dienos turėtų nuolat priminti mums, ko netekome, ką galėjome turėti. Ir ko karčiai pasimokėme, ką išvydome – tą tikrąjį komunizmo veidą, kuris kai kam Vakaruose gal ir atrodė žmogiškas, tačiau taip manančiam reikėjo pamatyti lageryje iš bado mirusius vaikus, miestelių aikštėse gulinčius išniekintus partizanų kūnus, o brandžiojo socializmo metais ne vienam akis galėjo atverti nevaldomas nomenklatūrininkų siautėjimas.

Tos pamokos sunkios, baisios, karčios, bet jos – ir savotiška kalvė, savotiška, tegu ir žiauri, mokykla – netikėti tais, kurie šneka apie žmogiškumą, o jų pačių rankos suteptos žmogaus krauju. Arba, žvelgiant į mūsų politikos užkulius, laikas pagaliau suvokti, kad tie, kurie daugiausia plepa apie žmogiškumą, tiems žmogiškumas mažiausiai rūpi, nebent jeigu omeny turėsime pačius plepėtojus ir jų interesų ratą. Jiems, be abejo, svarbiausi žmonės yra jie patys. Ir tai visiškai suprantama – juk nomenklatūros žiedas niekur nedingo, po nepriklausomybės jis nei kur ištremtas buvo, nei labai kur bėgo (o kam gi tokie reikalingi?), tiesiog nemaža dalis jų sėdi savo vietose ir gieda tą pačią giesmę.

Tik pikčiausia, kad dar atsiranda tokių, kurie tą giesmę priima už gryną pinigą. Daugybė žmonių pasipiktino, kai vienas Seimo narys, Lukašenkos kolūkių gyrejas, leptelėjo, kad tremtinių vaikams nereikia mokėti pašalpų, nes ne taip jau blogai toj tremty buvo. Ir partijos kolegos poną palaikė!.. Tegu ir ne viešai, tegu paslapčiom, slaptais skambučiais ir pritariamais pašiušėjimais iš pakampių, kaip jau jie yra pratę, – bet ar apskritai tokie dalykai begalimi visuomenėje, kur komunizmo nusikaltimai, šiaip ar taip, jeigu ir pilnai neįvertinti, nedetalizuoti ir nenuteisti, tai bent jau tikrai žinomi, juk ne vienas žmogus ir asmeniškai nuo to režimo yra nukentėjęs?..

Žinoma, tas ponas – komunistinė fosilija, ir tiek, ją ir rodyti jau reikėtų muziejuose, o ne į Seimą rinkti, tai aiškiai liudija ir pono nusišnekėjimai ekonominėmis temomis (o kaip nenusišnekės, jeigu ponas pratęs prie planinės ekonomikos, kuri seniausiai nugarmėjo į praeitį, o ne prie naujų ekonomikos dėsnių). Bet tas ponas savo leptelėjimais iliustruoja vienos didelės partijos požiūrį. O požiūris – paprastas; svarbiausia – žmogus, ir, aišku, tas žmogus esu aš.

Tik norėtusi žinoti, ar daugelis iš jų girdėjo, matė, skaitė ką nors panašaus, kaip tremtinių atsiminimai – nebūtinai garsiąją Dalios Grinkevičiūtės knygą „Lietuviai prie Laptevų jūros“, kuri jau yra savotiška tremties chrestomatija. Kiekvienas tremties literatūros puslapis nepalieka abejingo, nes yra autentiškas, nesumeluotas, dvelkiantis tikru žmogaus skausmu ir sielvartu. Argi taip sunku suprasti, išgyventi kito žmogaus skausmą? Jo nuostabą, kad šitaip negailestingai buvo pasielgta su jo gyvenimu, jo svajonėmis?.. Jo kartėlį, kai grįžus iš tremties, rado nusiaubtus ir svetimų nugalėtojų namus, kuriame jam neatsirado vietos?.. Negi ponui iš didžiosios partijos neduotas gailestingumo jausmas, solidarumo išgyvenimas? Tai kam tada jis stovi po užrašu: „Svarbiausia – žmogus?“ Kas tada gali juo tikėti, jei jis begėdiškai meluoja?

Tačiau ne veltui šios dvi skaudžios birželio dienos turi žodį „viltis“. Viena iš dieviškosios triados. Atmindami skausmą, neškimės į ateitį viltį. Kad nebebūsime okupuoti – nei savo šalyje, nei savo prote. Ir dar – neškimės tikėjimą ir meilę. Tada nereikės dirbtinių žmogiškumą deklaruojančių šūkių.

Renata Šerelytė

Sibiro kryžius. Nuotrauka iš 2010 metais vykusios ekspedicijos į lietuvių tremties vietas „Atmink“ archyvo.

Mindaugo Lingės nuotr.

* * *

*Nebelauki manęs, nebelauki daugiau, mylimoji –
Jau ne man šilas oš ir pavasarį paukščiai dainuos.
Mano dienos naktis, mano naktys dienas prarymojo,
Mano saulė tamsybės nuskendo šešėliuos liūdnuos.*

*Tu išpinsi kasas, kada vakarą miglos pakyla
Ir seklyčia kvėpės žalios mėtos lepia šakele.
Gal gailėsies, brangi, partizaną klajūną pamilus
Ir apverksi galbūt, kad beviltė taip mūsų dalia.*

*Ak, brangi! Tai praeis, taip kaip šaltosios žiemos praeina.
Šviesi laisvė išauš ir iš naujo gyventi prikels,
Ir dainuosi tada apie mus Tu gražiausiąją dainą
Ir už mus su tavim kartu žemė laisva pasimels.*

*Nebelauki manęs, nebelauki daugiau. Nesvajoki.
Ten pėdas pašilėję smiltimi greitai vėjas užneš.
Pro granatų kauksmus ir mirties šūvių klaikų šokį
Nebegrįšiu daugiau, nebegrįšiu, mieloji, jau aš.*

Diana Glemžaitė

apie 1947–1949 m., pogrindis

SPAUDOS,
RADIJO IR
TELEVIZIJOS
RĖMIMO
FONDAS

Spaudos, radijo ir televizijos rėmimo fondas 2014 metams suteikė 24 000 Lt paramą šeštadieniui „Draugo“ priedui „Kultūra“, projektui „Lietuvos kultūros sklaida ir kultūros paveldo išsaugojimas bei lietuvių puoselėjimas pasaulyje“

Šio šeštadienio Kultūros turinys

1-as psl. Renata Šerelytė. Vilties diena • 2-s psl. Algimantas Katilius. Tremtinio užrašai • 3-as psl. Stanislovas Abromavičius. Jonui Aisčiui – 110 • 4-as psl. L. Vasiliauskaitė-Rožukienė. Indros Grušaitės tapybos labirintai/ Penktas kampas. Žiūrovo nuomonė • 5-as psl. Astrida Petraitytė. Tarnaujant Tautai ir jos valstybei • 6-as psl. Irena Aleksaitė. Henriko Ibseno pasaulis lietuvių teatro scenoje pagal Audronę Girdzijauskaitę • 8-as psl. Kultūros kronika

Kitame numeryje: Bijūnų dienos Kauno botanikos sode • Lietuvos spaudos fotografija 2014

Tremtinio užrašai

Algimantas Katilius

Algimantas Juozas Katilius (gim. 1929 m. sausio 2 d. Kaune) yra Juozo Katiliaus (nuo 1945 m. – Vytauto Vaitiekūno, 1902–1984), teisininko ir politiko, vėliau vieno iš VLIK'o įkūrėjų, lietuvių išėivių JAV veikėjo, ir Anelės Katilienės (Šaltenytės, 1897–1986), Nepriklausomos Lietuvos Respublikos Seimo referentės, sūnus. 1941 m. birželio 11 d. dvylikametis Algimantas pradeda rašyti dienoraštį, o vos už 3 dienų prasideda didysis trėmimas, nulėmęs inteligentų šeimos iš Kauno likimą. Tremtyje motinai su keturiais vaikais tenka praleisti iš viso 17 metų. Tad šios knygos pagrindą ir sudaro paauglio dienoraščiai, papildyti prisiminimais, užrašytais pabėgus iš tremties į Lietuvą. Kai kurie tremties periodai papasakoti dabar, kad sudarytų nuoseklią tremtinio gyvenimo istoriją.

Ši knyga unikali keliais atžvilgiais: pirmiausia, tai autentiški dienoraščiai, išsaugoti daugiau nei 70 metų, kuriuose atsiskleidžia kaip iš dvylikamečio svajotojo, nuotykių ištroškusio paauglio gyvenimo sunkumai tremtyje, alinantis darbas, skurdas, nepritekliai, nuolatinis alkis ir neįtikėčiausi nutikimai kalėjime tarp nužmogėjusių nusikaltėlių subrandina aštuoniolikametį beveik suaugusį vyrą.

Tai taip pat unikalus liudijimas apie istorines to meto realijas. Paauglio dienoraštyje kruopščiai aprašyta sibiriečių butis bei papročiai. Dienoraščio puslapiai išmarginti piešiniais, kaip atrodo sibiriečių žeminės, kuriose teko glaustis tremtiniais. Vaikas stropiai fiksuoja ir gandus ar skurdžias naujienas apie karo eigą, kurios pasiekia atokų užkampį, pateikia savo pasvarstymus apie didžiąją politiką. Dienoraštyje užfiksuotas ir šeimos gyvenimas, ypač daug dėmesio skiriama broliui Emanueliui Katiliui, būsimam žymiam dailininkui (1926–1997). Vėliau paaugliui tenka stoti prieš teisumą ir beveik porą metų praleisti įvairiose SSRS įkalinimo įstaigose bei nepilnamečių kolonijose.

Sunkvežimis sustojo prie uždarytų vartų aukštoje akloje tvoroje su varteliais, pro kuriuos vaikščiojo žmonės. Vairuotoja išlipo iš kabinos su mano paketu rankose ir pamojo eiti kartu. Supratau be žodžių. Tylomis nusiritau nuo vilnų kalno, nulipau ant žemės ir nusekiau paskui vairuotoją į didelį medinį vieno aukšto namą. Kieme mačiau dar aukštesnę tvorą, apraizgytą spygliuota viela. Supratau, kad ten ir bus mano naujoji gyvenamoji vieta! Laukiau, kol nuves pas patį viršininką. Ten galėsiu prašyti, kad paleistų namo iki teismo. Galvojau, kokiais žodžiais reikės kreiptis, ką sakyti, nes mano rusų kalbos žinios dar visai silpnos...

Atsidūrėme erdviame koridoriuje. Mano palydovė liepė palaukti, o pati užėjo į vieną iš kabinetų. Netrukus grįžo kartu su uniformuotu NKVD darbuotoju, laikančiu rankose mano popierius.

– Ar galiu jus palikti? Man dar toli važiuoti su kroviniu, reikia skubėti, – paklausė vairuotoja ir, gavusi „taip, galite“, pasišalino.

Milicininkas gana ilgai vartė mano bylą, skaitė vedžiodamas pirštu po protokolų lapus. Peržiūrėjęs visus popierius ir, tarstelėjęs „atrodo, popieriai tvarkoj“, kreipėsi į mane:

– Eikite su manim! – ir parodė ranką į koridorių.

Laukiau, kad lieps sustoti prie kurių nors durų, kad veda pas viršininką, bet palydovas tylėjo: perėjome visą koridorių, kurio gale buvo kitos durys į kiemą, ir atsidūrėme lauke. Dabar buvome prie pat spygliuotos vielos aptvaro. Milicininkas sekė paskui mane ir nurodinėjo kryptį – „kairiau“; „dešiniau“, „tiesiai“, „sustot“. Griežtas tonas ir nekalbamas nuteikė liūdnai: nieko nepaklausė, nepasiteiravo, lyg aš būčiau bausis nusikaltėlis. Supratau, kad mane veda tiesiai į kalėjimą, į kamerą!

Liko dar viena viltis: kad viršininkas mane iškvies artimiausiu laiku, nes dabar jo nėra arba labai užimtas. Tada ir bus sprendžiamas mano tolesnis likimas.

Maži varteliai spygliuotoj tvoroj – ir prieš mano akis atsivėrė Krasnozorsko KPZ nedidelis medinis pastatėlis nedideliame uždarame kieme. KPZ – „kamera predvaritelnovo zakliučeniija“ (areštinė).

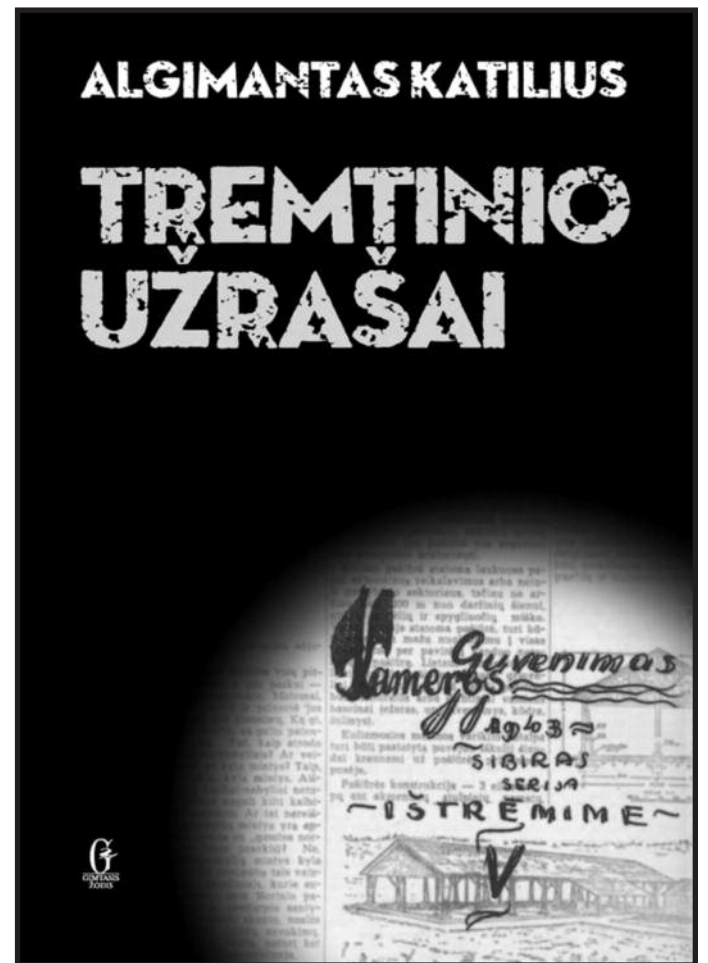
Tai buvo nedidelis medinis namukas su beveik plokščiu skardiniu stogu, panašus į rusišką kaimo „zemlianką“, tik iš lauko nenubaltintą kalkėmis. Lauko sienose buvo keturi mažyčiai langeliai, po du iš priešingų pusių. Trys iš jų su grotomis. Namelį už 5–6 metrų supo aukšta aklina medinė tvora, kurios viršuje ant stulpelių karojo dar kelios eilės spygliuotų vielų. Šios tvoros amžių sunku būtų nuspėti: atrodė vietomis apipuvusi, sutrūnijusi, skylėta, pro plyšius matėsi aplinkiniai pastatai. Per pasi-vaikščiėjimus sukdavome ratus aplink savo kalėjimą ir pro plyšius šiek tiek matėme išorinį pasaulį. Ten matėsi NKVD sandėliai, remonto dirbtuvės, pirtis. Priešingoje pusėj pieno perdirbimo fabrikas („molo-kozavod“).

Šiapus aptvaro kampe buvo įrengtas lauko tualetas kaliniams: gili duobė su medinių storų lentų perdanga, kurioje išpjautos skylės „tupėjimui“. Ant skylių paprastai būdavo užmestos kelios lentos, kurias atėję kaliniai nustumdavo, o baigę vėl užstumdavo, kad mažiau sklįstų nemalonūs kvapai. Žiemą, ypač per buraną, naudotis tokiu tualetu tikrai sudėtinga. Duobė aptverta maždaug 70 cm aukščio tvorele su plyšiu įeiti ir išeiti. Tualetu naudojoms du kartus per dieną pasivaikščiėjimų metu.

Kalėjimo tvoroje, be pagrindinio įėjimo, buvo durys į pieno perdirbimo fabriko kiemą. Jos visada būdavo uždarytos ir užrakintos didžiule kabančia spy-na. Jas atidarydavo tik kai reikėdavo atsinešti šalto arba karšto vandens, kurio NKVD gaudavo pieno perdirbimo fabrike. Vandeni kibirais nešdavo kaliniai, lydimi sargybos. Viename KPZ kiemo kampe dar buvo didelė skaldytų malkų krūva, o kitame kažkoks metalinis mechanizmas. Vėliau išsiaiškinau, kad tai sanitarinis pečius kalinių drabužiams dezinfekuoti. Tai labai gera priemonė utėlėms naikinti: kaliniai eina į pirtį, o jų drabužiai sukabinami „kepykloj“, kur visi parazitai iškepa. Pirtį ir tą „utėlių kepyklą“ įkai-tina patys kaliniai prieš išsiunčiant didelę grupę nu-teistųjų į tikrą kalėjimą Slavgorodo mieste. Praktiškai tai atsitinka maždaug kartą per mėnesį. Per visą mano buvimo KPZ laiką teko pasinaudoti pirti-mi ir „dezinfektoriumi“ porą kartų. Praėjus savaitei po pirties su utėlėmis tekdavo kovoti rankiniu būdu – traiškyti nagais...

Milicininkui nebereikėjo komanduoti: kelias buvo aiškus. Pro žemas KPZ duris įėjome į siaurą ko-ridoriuką. Trejos durys buvo apkaustytos metalo lakštais su stikline „akute“ žmogaus akių lygyje, kad būtų galima stebėti kameros vidų, ir atidaromu ak-linu langeliu-staliuku kam nors paduoti neatve-riant durų. Ketvirtos durys buvo paprastos, medinės, jos vedė į „dežurką“ – budinčių milicininkų kam-bariuką. Kai įėjome, iš pirmosios kameros pro aku-tę mačiau mus apžiūrinėjančią akį. Už durų girdėjosi prislopintas triukšmas. Supratau tik kelis žodžius: „naujoką atvedė“, „labai jaunas“, „be sidaro“... Vė-liau sužinojau, kad kalinių žargonu „sidaras“ – tai maišas su maistu ir kitais daiktais.

Mano palydovas atidarė duris į dežurką. Iš už-

Algimantas Katilius. *Tremtinio užrašai*. Sudarytoja Rasa Bačiulienė. – Vilnius, *Gimtas žodis*, 2014

stalės tingiai atsistojo bjaurios šuniškos fizionomi-jos milicininkas.

– Priimk! – burbtelėjo atvedęs pareigūnas ir dar kažką paaiškinęs išėjo, palikęs mane KPZ prižiūrė-tojui.

Kambariukas buvo visai mažas. Ties praviru lan-gu stovėjo popieriais apkrautas staliukas, kampe – didžiulė užrakinta medinė spinta. Kitame kampe – dar vienas staliukas, ant jo svarstyklės. Vėliau pa-aiškėjo, kad ant šio stalo raiko ir sveria kalinių duo-nos normą – po 450 g diena. Ant sienos kabojo didelis Altajaus krašto žemėlapis.

– Rodyk, ką turi! – apžiūrinėdamas mane nuo galvos iki kojų paliepė prižiūrėtojas. – Kraustyk kišenes! Padėjau ant stalo visus savo popierius, skudu-riuką-nosinę ir paskutinius rubliukus.

– Daugiau nieko? – lyg netikėdamas paklausė ir jau juokais pridūrė: – Kur slepi ginklą? – Pats tuo metu rankomis braukė per drabužius nuo pečių iki pėdų.

Tada apžiūrėjęs kiekvieną mano popierių dras-kė juos į taisyklingus kvadratėlius, tinkančius su-sukti machorkos (tabako pakaitalo karo metais Ru-sijoje) arba „samosado“ (namuose išauginto tabako) papirosams – „skrutkoms“. Tarp popierių buvo keli prirašyti mano dienoraščio lapai, kurių tikrai buvo gaila: jie buvo rašyti Petropavlovko ant senos kny-gos lapų ir juos tikėjau išsiųsti laiške arba perduoti Mamai per susitikimą teisme. Širdį suspaudė ap-maudas, bet tylėjau – nieko nepakeisi, – kai jis per-plėšė juos per pusę, paskui dar pusiau. Tada maniau, kad niekad nebeperskaitysiu eilučių, parašytų vie-nu iš kritiškiausių mano gyvenimo laikotarpių.

– Pasiimk, bus rūkymui, – netikėtai pasakė mi-licininkas, rodydamas į krūvelę sudraskytų popierių.

– Man nereikia, aš nerūkau! – beveik piktai at-sakiau nesusigaudęs, kad galiu pasiimti ir sudras-kytus dienoraščio lapus.

– Nerūkai? Pabūsi čia – išmoksi, čia visi rūko! Ga-liu ir išmesti! – Ir jau norėjo sviesti į šiukšlių kibirą.

– Palaukit! Paimsiu kitiems rūkaliams, gaila iš-mesti! – pasakiau ir susikišau popierius į kišenę.

Taip buvo išgelbėti keli dienoraščio lapai, ku-riuos perdaviau Mamai, daug vėliau perrašiau ir da-bar jie atsidūrė šiuose atsiminimuose.

Tęsinys kitame numeryje

Knygą „Tremtinio užrašai“ galima įsigyti leidykloje „Gimtas žodis“: el. paštas: info@gimtasizodis.lt tel. +370 527 25352 (vadybininkė Violeta) Leidykla pirkėjui knygą išsiųs oro paštu.

Jeigu Lietuvoje ar po pasaulį išsibarsčiusių lietuvių būtų klausiama, kokios Jono Aisčio eilutės jiems išimintiniausios, be abejo, tai būtų žodžiai, kurie asocijuojasi su mūsų istorija:

*Vienas kraujo lašas būt tavo nuplovęs,
O varge jo vieno tu pasigėdai,
Nors stiprybę sėmėm iš didžios senovės
Liko netesėti mūsų pažadai...*

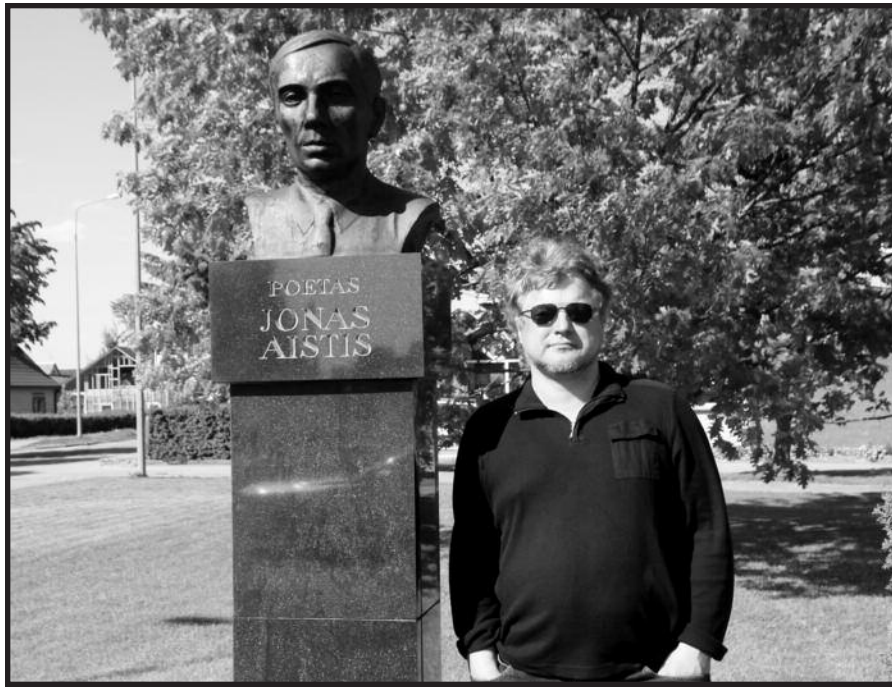
(J. Aistis „Vienas kraujo lašas“)

Poetas Jonas Juškaitis sako, kad šiomis eilėraščių eilutėmis tarsi nieko ir nekaltinama, o tik dejuojama apie baisią istorinę lietuvių tautos tragediją. Apie kokį kraujo lašą kalbama, šiandien žinome visi. Tai, anot J. Juškaičio, didžio žmogaus ir poeto žodžiai apie mus visus, niekam nepriekaištaujant ir nerūstaujant.

Nuo 1988 m. Lietuvos žmonės kasmet Rumšiškėse pamini žymiausio savo tėvynainio poeto Jono Aisčio (Aleksandravičiaus, 1904–1973) gimtadienius. Kaip paprastai, iškilmės vyksta Rumšiškių miestelio salėje, Kultūros centro kiemelyje poeto muziejuje, Dovainonių kaimo pakrastyje, buvusiam Išlaužos vienkiemyje (čia kurį laiką gyveno Aleksandravičiai) arba kelionėje laivu po Kauno marias. Mat poeto gimtinė – Kampiškių kaimas, giminės tėvonija Gastilonys ir pats Rumšiškių miestelis, kuriame prabėgo poeto vaikystė – liko Kauno marių dugne. Po dešimties metrų vandens sluoksniu išsibarstę takai ir takeliai, kuriais poeto mažos kojėlės vaikščiojo... Dar 1988 metais buvusi Aleksandravičių tėvonija Dovainonyse veiklių žmonių buvo sutvarkyta, nes sovietiniai ideologai toje vietoje buvo įrengę... sąvartyną (1914 metais, lygiai prieš 100 metų, skirstantis miestelio ūkininkams į vienkiemius, čia, Išlaužos ganyklose, šeima iš miestelio persikėlė statinius, o būsimasis poetas gyveno iki 1918 metų).

Penkios Aleksandravičių kartos užaugo panemunėje, prie senojo Vytauto Didžiojo vieškelio, kurio dalis paliko Kauno mariose. Apie jį poetas su nostalgija rašė: „Seniai, labai seniai drauge su Nemuno sukria vaga vingiavo vieškelis iš Kauno į Trakus, į Vilnių, į Gardiną... Ne Kaune jo pradžia – ne Trakuose, ne Vilniuje ir ne Gardine jo galas. Ilgus amžius jį tiesė gausios lietuvių tautos kartos; jis senas, kaip sena lietuvių tauta. Mes nežinome, nei kada, nei kas jį pradėjo tiesti, tik žinome, kad jis buvo ilgus amžius tiesiamas. Pamažu ir šuoliais jis ilgėjo. Pamažu jis ir nyko. Šiandien jo yra likę tik tarpai. Jau niekas neatstatys jo, nes laikas ir žmonės jį suardė...”

1994 m. liepos 3-ąją, minint J. Aisčio 90-ąsias gimimo metines, žmonių suaukotomis lėšomis Rumšiškių miestelio centre buvo pastatytas paminklas poetui (skulptorius – Vladas Žuklys, architektas – Stasys Petrauskas), jo vadu pavadinta miestelio gatvė. Paminklą atidengė, o paskui ažuoliuką prie jo sodino poetai Bernardas Brazdžionis, Kazys Bradūnas. Tada iškilmėse dalyvavo prof. Vytautas Kubilius, Vytautas Landsbergis, rašytojai Robertas Ke-

Julius Keleras prie Jono Aisčio paminklo

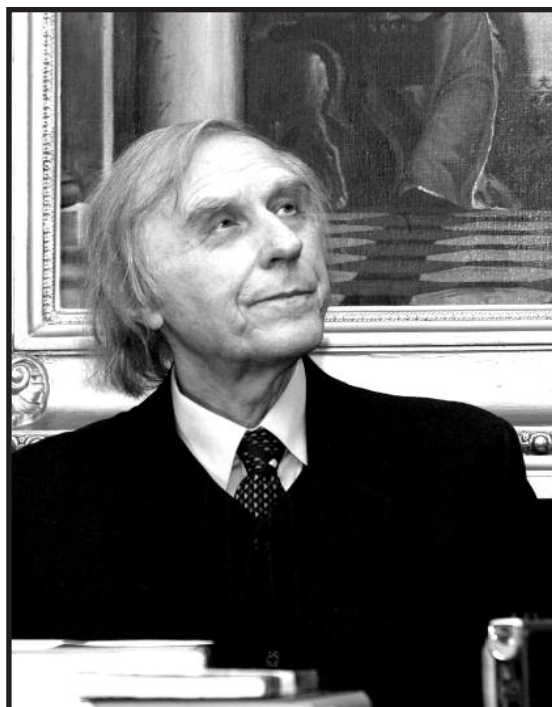
JONUI AISČIUI – 110

Stanislovas Abromavičius

turakis, Aldona Puišytė, Petras Palionis, Vaidotas Daunys, Jonas Laucė... Dar po šešerių metų – 2000 m. birželio 29-ąją – iš tolimojo Washingtono amžinam poilsiui atkeliavo poeto palaikai, lydimi žmonos Aldonos Aistienės, jos dukros Vakarės bei anūkių Ados ir Dainos. Minint 100-ąsias poeto gimimo metines, išleista jo biografinė knyga. Rumšiškėse nuo 1997 metų veikia Jono Aisčio muziejus (dabar – Kaišiadorių muziejaus skyrius). Daug eksponatų muziejui padovanojo jau Anapilin išėjusios poeto seserys Veronika Kudrevičienė, Marijona Šlemkienė, Eleonora ir Mikalina Aleksandravičiūtės. Poeto žmona Aldona Aistienė iš Amerikos atsiuntė poeto asmeninių daiktų, knygų.

Labai svarbus poeto paminėjimo akcentas yra Jono Aisčio literatūrinė premija; ją 2004 metais įsteigė Kaišiadorių rajono savivaldybė. Šią premiją jau yra gavę įžymūs Lietuvos kūrėjai Jonas Juškaitis, Robertas Keturakis, Aldona Puišytė, Aldona Ruseckaitė, Aidis Marčėnas, Justinas Marcinkevičius ir kiti.

Kiekvienas J. Aisčio premijos laureatas turi savą istoriją apie susitikimą su juo.

Vienas iš Jono Aisčio premijos laureatų poetas Jonas Juškaitis

Pirmasis J. Aisčio premijos laureatas (2004 m.) Jonas Juškaitis prisimena: „Pirmasis mane, dar vaiką, lankantį pradžios mokyklą, sukrėtęs poetinis kūrinys buvo Igno Malinausko ir Jurgio Talmanto sintaksėje (nežinau, kaip ten atsidūrusioje ir kieno), rastoje spalio mėn. ant gimto namo aukšto, apitiktas Jono Kossu-Aleksandravičiaus posmas: *Tik nueis tyruosna karavanas... / Tik nueis taip lekiančiu smėliu... / Ir nupūs vėjelis pėdsakus ten mano, / Ir nupūs kelius.* Matau ir dabar save sėdintį plačiame saulės spindulyje, nušvietusiam tą tekstą. Lyg užburta...”

2010 vasarą, įteikiant literatūrinę premiją, Justinas Marcinkevičius man sakė, kad ir kaip keltume į dangų dabartinius poetus lyrikus, jų tikrai gerą poeziją, Jonas Aistis yra iškilęs tarp visų... Jo poezija susišaukia su žmogaus siela, su jo pergyvenimais. Mums iki Aisčio dar toli...

Kai mokiausi Rumšiškių vidurinėje mokykloje, J. Aisčio vardas buvo uždraustas. Tik iš jo brolio Juozo sūnaus Justino Aleksandravičiaus sužinojome apie dėdę poetą ir jo posmus: *Numirė karaliaus šuo, / Šunelis geras. / Geriausias iš šunu...* Tai buvo 1960-ieji, kai Rumšiškės išsikėlė iš Kauno marių dugno ant kalno. Reikėjo išlaukti dar beveik tris dešimtmečius, kol Jonas Aistis savo nepakartojamais lyriniais posmais sugrįš pas mus, kai bus pradėtos leisti jo knygos. Su Rumšiškių J. Aisčio muziejaus direktorė Gražina Meilutienė pavyko surinkti daug medžiagos, pasakojimų iš žmonių, kurie poetą pažinojo, su juo bendravo. Taip 2004 metais poeto šimtmečiui gimė knyga „Mėlynieji vaikystės šilai“, o 2000 metais išleidau proginę poezijos knygelę „Jono Aisčio sugrįžimas”.

2014 metų Jono Aisčio literatūrinės premijos laureatu tapo Julius Keleras (g. 1961 m.) – poetas, vertėjas, dramaturgas, fotomenininkas (už poezijos knygą „Vėliau, gerokai vėliau”). Vilniaus universitete lietuvių kalbos ir literatūros specialybę baigė dar sovietmečiu. Vėliau studijavo Čikagoje, siekdamas laisvųjų menų magistro laipsnio, 1989–1992 m. buvo Čikagos (JAV) Iliojaus universiteto Lituanistikos katedros asistentas. 1995–2001 m. –

New Yorko lietuvių savaitraščio „Darbininkas” redaktorius. Lietuvos rašytojų sąjungos narys nuo 1999 m. Eilėraščiai išversti į rusų, vengrų, bulgarų, anglų, švedų, lenkų, latvių, gruzinų, čekų, slovakių, italų kalbas, publikuoti tų šalių periodikoje bei antologijose. Yra išleidęs devynias poezijos knygas. Greta kitų pasiekimų J. Keleras 1995 m. apdovanotas Lietuvių Rašytojų draugijos (New Yorkas) premija už geriausią metų poezijos knygą. Į Lietuvą sugrįžo 2002 metais.

„Pradėjau rašyti turbūt prieš penketą metų, – sako poetas. – Vyko nacionaliniai dramaturgijos konkursai, porą kart ten laimėjau premijų, diplomų. Su puikiais aktoriumi ir režisieriumi Arnoldu Jalianiausku parašyta pjesė „Pilka pelytė” jau ketvirtą sezoną Jau-nimo teatre yra lankoma. Ketvirtas sezonas ne tik Lietuvoje – tai jau labai daug... Labiau gaila, kad nebėra Sigitto Gedos, Marcelijaus Martinaičio, Juditos Vaičiūnaitės (mano namai visai netoli nuo ten, kur ji gyveno, toje pačioje gatvėje), man tas jos poezijos miestiskumas yra labai svarbus ir artimas.

Mane daugelį metų persekioja viena citata. Ne dėl to, kad ji būtų nesuprantama, bet dėl to, kad ji dalyvauja knygoje sykiu su eilėrašciais, kuriuos nuo paauglystės skaičiau. Tai Jono Aisčio „Poezija”, išleista 1932 m., o mano tetos Janytės Keleraitės išgyta 1940 m. Apie tai byloja įrašas knygoje. Ukmergėje šią knygą radau senelių bibliotekoje, o citata skamba taip: „Mergaitės greit pamiršta (Charlie Chaplin).” Tų pamirštų ir atgaivintų jausmų, daiktų ir jausmų pasaulis Jono Aisčio kūryboje man visada atrodė toks pulsuojuantis, autentiškas, gyvas, kad net ankstyvoji paauglystė ši poezija man darė įspūdį. Tai labai gyva lietuvių poezijos arterija, kas kad įrašyta į klasikos kūną, kuris reisykiais tūlam neatrodo labai gyvas. Skaitymas atgaivina, o Jono Aisčio poezijos gaivinti nereikia. Ji mus gaivina, ne vien liudydama lyrinės tradicijos gyvastingumą, bet ir suteikdamas sveikų impulsų...”

Juliu Kelerui irgi svarbi J. Aisčio poezija, iš kurios gali pasimokyti gyvenimo, nušviesti posmuose akimirka, kuri gali pranokti nepastebėta...

*mes lipam į kalną pas namą,
kurio nebėra, pas kalną,
kurio nebėra*

*vorele kaip nerangūs vorai
medžio verandose
medinėmis kojomis*

*girgždančiais laiptais –
iš pirmo – į antrą
iš antro – į pirmą*

(J. Keleras *Vaikų namai 2*)

Renginyje dalyvavo ir eiles skaitė viešnia iš JAV poetė Vitalija Bogutaitė, Šveicarijoje gyvenanti Janina Survilaitė, poetai Meilė Kudarauskaitė, Arvydas Valionis, Jonas Kalinauskas, Lietuvos nacionalinės filharmonijos solistas Danielius Sadauskas, aktorė Virginija Kochanskytė.

Kaišiadorių rajono meras Romualdas Urmilevičius teigė, kad kasmetinis Jono Aisčio paminėjimas yra didelis ir gražus renginys. Tada užmiršamos visos negandos, posmai skamba kartu su paukščių čiučbėjimu, žmonių klegesiu. Tikėkimės, kad ši literatūrinė premija išliks dar ne vienierius metus. □

Indros Grušaitės tapybos labirintai „Pilies galerijoje“

Laimutė
Vasiliauskaitė-Rožukienė

Jubiliejinė Indros Grušaitės paroda atidaryta gegužę, per jos gimtadienį. „Pilies galerija“ Vilniaus senamiestyje, kur kadaise buvo auksakalių dirbtuvės, skaičiuoja tik penktus metus, o jaunatviška parodos kalitinė šventė savo penkiasdešimtmetį. Paveikslai priminė Luvro šedevrus, nes nutapyti klasikine maniera, griežtai laikantis senųjų Renesanso meistrų tapybos manieros, betgi jie artimi „fantasy“ žanrui, šiuolaikiški, magiški, subtiliai ironiški, skirti ne tik intymaus

Indra Grušaitė. Egzotika, 2005

interjero puošybai (nors turi ištikimų gerbėjų būrį būtent dėl interjero puošybos, o pavyduolių komentaruose vadinami „intelektualių kiču“, kita vertus, ar kičas gali būti intelektualus, ir dar – nutapytas meistriškai, laikantis visų šedevrams būdingų darbo pastangų?).

Mane šion parodon pakvietė į Pilies gatvę iš galerijos nutiestas raudonas kilimas ir plačiai atvertos durys (šalia armoniką virkdė ir garsiai dainavo ubagas). Kai užsukau, išvydau poetą Julijų Kelerą su Viktoru Binkiu (pramogų verslo atstovai jau buvo išsivaikščioję), kurie aptarinėjo Indros meną prie bene didžiausio, prabangiausio ir nemažai klausimų keliančio jos paveikslo „Arbatėlė rūke“ (drobė, akrilas), sukurto 2013 metais, šalia kurio iš tiesų stovėjo padengtas stališlis su šampano ir vyno taurėmis. Iš kairės į mus žiūrėjo „Valdovas“ (2013, drobė, akrilas), kurio vien prabangūs ornamentuoti rėmai kainuoja tris tūkstančius litų.

Indros darbai užėmė visas tris galerijos sales, atrinkti ir nutapyti nuo 2005 iki 2014 metų. Kiekvienas paveikslas turi savą istoriją, pvz., darbas „Veidmainystės“ (2014 m.), kuriame katė prisidengia moters veidu, o mergina – katės, iš tiesų sukurtas daug anksčiau, o tik neseniai perdarytas, supildytas, naujai pamatytas.

Dailininkės paveiksluose dominuoja moterys, katės, įvairūs gyvūnai (kiškiai, baltos pelytės, elegantiški medžiokliniai šunys kurtai, ežiai, balandžiai), susimąsčiusios chimeros, maži drakonėliai, katės sfinksai – tarsi atkeliavę iš viduramžiais iliustru-

tų knygų. Skrynelių ir kitų prabangos daiktų kupini naturmortai, gotikiniai peizažai tarsi iš sapnų pasaulio, pvz., „Nešantys sapnus“, kurie elegantiškai simboliškai atspindi šiandieną. „Grožis – tam tikra genialumo forma, kuria būtina dalintis“ – teigia menininkė ir cituoja Leonardą da Vinči: „Dėl dieviškumo, būdingo tapybos mokslui, tapytojo dvasia tampa panaši į dievišką dvasią todėl, kad turi teisę laisvai kurti įvairius gyvūnus, augalus, vaisius, gamtovaizdžius ir laukus, kalnų nuošliaužas, niūrias, žiūrovus gąsdinančias vietas ir patrauklias, malonias vietas, kurios džiugina žydinčiomis pievoimis...“

Autorė prisipažino šiuo keliu einanti seniai ir atkakliai, domisi filosofija, esanti žemaitė „nuo Skuodo“, dailės mokėsi prie jūros, Klaipėdoje, vėliau baigė Vilniaus dailės akademiją (vadovaujant profesoriui Vladui Karatajui), gyvena Vilniaus rajone, kur turi savo dirbtuvę-galeriją, paveikslų nekaupia, nes jie greitai atlanda savo nišą. Draugams ji padovanojo jubiliejinės parodos proga išleistą kūrinių katalogą, kurį (irgi senovine maniera) atspausdino UAB „Utenos Indra“ (dizainerė – Justina Medvedaitė, fonuotruokos – Indros kurso draugo Viktoro Binkio (Kazio Binkio anūko).

„Dailininkės paveikslai teatrališki, kostiuminiai, juose gausu butaforijos ir rekvizito, skatinančio galvoti apie ‘tikrumo’ ir ‘dirbtinum’ ryšį. Efektingoje švie-

soje išryškėja figūros, gyvūnai, daiktai, kurių prasmių įdomu ieškoti savo patirtyje ar simbolių žodynuose. Kurdamas ‘muziejinę’ tapybą, Indra Grušaitė vilioja žiūrovą į paslaptinę labirintą, kuriame jis gali sutikti patį save, prisidengusį slepiamos savo tapatybės kauke“, – parodos kataloge rašo menotyrininkas Helmutas Šabasevičius ir lygina Indros kūrybą su XIX a. vokiečių nazarėnais, anglų prerafaelitais, kurie panašiu būdu bandė pabėgti nuo realybės, tačiau dėl postmodernizmo iškovotos laisvės Indra laisvesnė nei prieš pusantro šimto metų kūrė jos pirmtakai. □

Indra Grušaitė. Dama ir drakonėlis, 2013

PENKTAS KAMPAS

Ši nauja rubrika skirta paprasto žiūrovo, parodos lankytojo, koncerto klausytojo, knygos skaitytojo nuomonei, lūkesčiams ir pastaboms išreikšti. Kartais paprastas vertinimas irgi būna įžvalgas, o kartais netgi pasitaiko, kad tradiciniame vertinimų lauke, kurį įsivaizduojame kaip taisyklingą keturkampį, atsiranda netgi savotiškas „penktas kampas“.

Šį kartą spausdiname žiūrovo, kuris norėjo likti anonimiškas, nuomonę.

Scena iš Jono Vaitkaus spektaklio „Atžalynas“

„Atžalyno“ idealai nedingsta

Jono Vaitkaus režisuotas „Atžalynas“ šiandien skamba aktualiai, lygiai kaip ir prieš keletą metų jo režisuoti Petro Vaičiūno „Patriotai“. Abi dramos rašytos pirmosios nepriklausomybės metu, po Pirmojo pasaulinio karo. „Patriotai“ vaidavo savanaudžius, prisitaikiusius prie laikmečio ir vaidinančius superpatriotus žmones. Vaitkus tai sugretino su šiandienine situacija, su asmenimis, pretenduojančiais į oligarchus naujosios nepriklausomybės metu. Dramaturgo Kazio Binkio „Atžalynas“ rodo idealistinį Lietuvos jaunimą, augantį ir ieškančį švarios prasmės savo gyvenime, nepriklausomoje Lietuvoje. Tai jaunimas, kurį brandina pasiaukojantys mokytojai ir daug sunkumų išgyvenę tėvai. Vaitkus panašiai žvelgia į dabar augantį Lietuvos jaunimą, idealistiškai nusiteikęs, įvaldžius naujas technologijas, vos besuprantantį buvusią okupaciją. Auga viltis, kad Lietuva antrą kartą atgims.

Perspektyvą pagilina jau mirusio Kazio Binkio sūnaus Gerardo balsas, kurį Vaitkus naudoja Kaziu Binkiu prisiminti ir įvesdinti į abi dramos dalis. Gerardo balse girdėti apgailėstas dūšos dėl tos trisdešimties metų gimusios kartos, kuri, atrodžiusi tokia idealistinė ir tiek daug Lietuvai žadėjusi, „žlugo“. Buvo fiziškai sunaikinta, okupantams išžudžius partizanus, ištrėmus vieną visuomenės elito dalį, o kiti pabėgus iš Lietuvos. Ar Vaitkui kilo mintis palyginti tuos žmones su dabartiniu jaunimu, paliekančiu Lietuvą dėl didesnių algų? Ar dėl kylančios grėsmės iš Rytų baubo? Širdy neramu, kad beatsiskleidžiančio grožio baubas vėl nesunaikintų.

Įtikinamai personažų charakterius perteikia pagrindiniai aktorai – Petras (Petras Kuneika), našlaitis, gimnazistas, moraliai tvirtas, ir Jasius (Dainius Jankauskas), jo draugas iš nepasiturinčios šeimos. Jasius nori tapti lakūnu; jo pagamintas lėktuvo modelis primena „Lituanicą“. Scenai spalvingumo ir gyvasties suteikia Petro dėdės „indžinierio“ žmona Keraitienė (Viktorija Kuodytė). Jos pozavimas ir rūpestis sukelti pavydą savo draugėms primena mūsų sielose glūdintį žemiškumą. Įvairių tautybių klasės mokiniai primena ir šių dienų Lietuvos sandarą.

Režisieriaus Vaitkaus pasisakyme apie „Atžalyną“ randame: „Statydamas šį spektaklį siekiu dokumentalumo, iš aktorių – vidinio jausmo. Svarbu, kad jie turėtų aiškias nuostatas, pasaulėjautą, gebėjimą rimtai įsigilinti į žmogų – ne sudėtingą, išlaužytą, išblaškytą, nesuprantantį savęs, gyvenantį instinktais tarp pinigų ir jausminių aistrų, o žmogų, kuris turi viltį, perspektyvą, kuris tiki, kad žmogaus gyvenimas yra didžiausią vertybę. Tik tada, žvelgdamas į gyvenimą – nuo gimimo iki paskutinio atokvėpio – pradedi suvokti, kaip vėlai, kaip per vėlai žmonės visa tai supranta...“

Spektaklis pastatytas Lietuvos nacionaliniame dramos teatre. Salėje didžiausią žiūrovų dalį sudarė jaunimas. Tai paaugliai ir jau bedirbantys. Bet žiūrovai pramiešti ir jaunimu, kurs jau žilti pradėjęs. Prisimintini programėlėje pateikti Kazio Binkio žodžiai: „Pjesėje lygiomis teisėmis dalyvauja moksleiviai, darbo jaunimas, auklėtojai, mokytojai ir nagingi dirbtuvių meistarai – mokytojai. Be to, paimtas jaunimas lietuviškas, išaugęs mūsų aplinkoje.“

Žiūrovas

Tarnaujant Tautai ir jos valstybei

Astrida Petraitytė

Žmonių, net ir vaidinančių ar vaidinusių svarbų vaidmenį valstybės ir tautos gyvenime, bet nešmėžuojančių TV ekranuose, viešieji gyvenimai tarsi sudryksta į atskirus fragmentelius, išsibarsto, vienoms skeveldroms gal kiek ilgiau užsiliekant paviršiuje, kitoms nusmengant, sudylant, išnykstant iš akiračio – jei galiausiai nepasirodo jų veiklos ir nuopelnų rašytinė reziumė. Maža herojų, kurių pėdomis seka biografai, tad visai prasminga, kai pats viešai veikęs žmogus iš tos amžiaus aukštumos, kurioje subrandinta išmintis leidžia atskirti asmeninį nekuklumą nuo pareigos liudyti, ima ir suglaudžia savo gyvenimą tarp knygos viršelių. Galbūt parašo autobiografiją, o galbūt tiesiog sudeda vienon vieton dešimtmečių plotuose išsibarsčiusius raštiškus pėdsakus...

Pastarąjį variantą pasirinko Algirdas Saudargas, europarlamentaras, svarbias valstybines pareigas ėjęs, galima sakyti, nuo Sąjūdžio laikų (juk kaip Sąjūdžio kandidatas tapo Aukščiausiosios Tarybos nariu, taigi ir Nepriklausomybės akto signataru). Pasirinko prasmingą variantą, bet nepakankamą – per knygos pristatymą Signatarų namuose (šia gegužę) Signatarų klubo prezidentė Birutė Valionytė įpareigojo savo bendražygį parašyti ir smulkus atsiminimus, Istorijos liudijimus.

Būtinybę fiksuoti kone kiekvieną istorinio virsmo akimirką paliudijo ir ši knyga – bent man, visus Sąjūdžio, skrydžio Nepriklausomybės, Nepriklausomybės buksavimų, kompromisų ir pergalių momentus išgyvenusiai nors ir ne kaip veikėjai, bet – aktyviai stebėtojai, žiūriu, daug kas išdile, išsityrė, išblukė...

Jau pačiu pavadinimu ne tik apibrėžiamas teminis laukas, bet ir teigiamas asmeninis rūpestis, angažavimasis, darbas Tautai ir jos laisvos egzistencijos formai – valstybei, nepasiduodant pažangiam globalaus pasaulio skepsiui, nihilizmui, vertybiniam pliuralizmui. Tuo labiau, kad ir tautos namams – valstybei – kaip greit paaikėja, kloyami „senamadiški“ moralumo, atsakomybės, išipareigojimo pamatai.

Manau, daugelis studijuoti knygą pradės taip kaip aš – godžiai „čiupdami“ nuotraukas, kuriose atgyja mūsų bendri istoriniai momentai (jau ir viršelis liudija lūžio – tapusio atspirtimi – tašką: Kovo 11-osios momentą AT salėje) ir Algirdo Saudargo asmeninis dalyvavimas jose. Pradedant oficialiųjų pareigų preliudija – aktyvia veikla Sąjūdyje, iš metų (ir dešimtmečių) klodų išplėsiamos valstybinių misijų akimirkos; štai „nuotraukos spaudai“: Pirmoji nepriklausomos Lietuvos vyriausybė, Kazimieros Prunskienės vadovaujama, o štai Dešimtoji, Andriaus Kubiliaus sudarytoji, kurioje – visai kiti veidai, tik užsienio reikalų ministras – tarsi pastovumo, stabilumo garantas; štai diplomatinio darbo, susitikimų su įvairiais pasaulio vadovais blyksniai ir pan. Nuotraukos išskirtos ir į atskirą skyrelį po tekstų, ir – o tai dar prasmingiau – įterptos kaip chronologiniai ekvivalentai tarp jų.

Paties Saudargo figūra ryškesnius kontūrus atgauna jau iš trumpos *Ižangos*. Mums primenama: „Mano politinė biografija skyla į dvi beveik vienos trukmės dalis. Nuo Sąjūdžio pradžios (1988 metų vidurio) iki 2000 metų pabaigos ir jau šis, XXI amžius“ (p. 7). Visai nenuostabu, kad pirmąjį laikotarpį autorius apibūdina kaip „tikrą laiko krioklį“; jo paties dirbta Seime ir septyniose Vyriausybėse, vadovaujant Užsienio reikalų ministerijai, būta tarp Krikščionių demokratų partijos atkūrėjų, jai ir vadovauta. Antruoju etapu, Saudargo vertinimu, jis buvo „pasitraukęs iš priekinių politinės ir partinės

Mitinge Bonoje 1991 m. sausio 19 d.

A. Saudargo asmeninio archyvo nuotr.

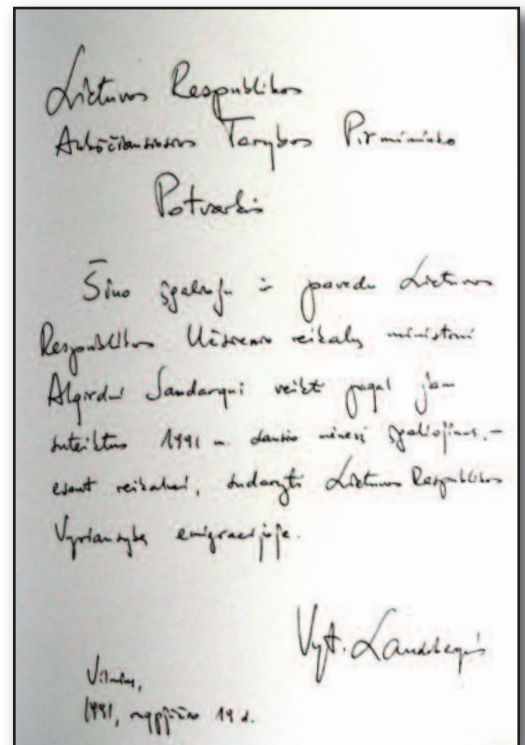
kovos linijų” (p. 7). Bet tikrai kovos lauke likta: būta atstovu prie Šventojo sosto, pastaruojų metu – Europos parlamente.

Knygos tekstai (suskirstyti į keturis skyrius) – tai rašytinės ir sakytinės kalbos, dažniausiai – progresinės, bet dėl to ne mažiau svarios, liudijančios ir istorinį momentą, ir moralinę autoriaus poziciją. Turiu pasakyti, kad šiuo retro žvilgsniu Saudargo figūra man atsiveria aukštesnė, išlakesnė ir – nepabijosi banalumo – dvasingesnė. Galbūt reprezentatyvus stotas, santūri laikysena, o gal buvimas visad kiek antrame plane (juk greta Landsbergio – Brazausko opozicinio tandemo pirmiausia į akis krisdavo karštakošiai, karštakalbiai) jį gaubė mano akyse šiokiu tokiu funkcionierišku rūkeliu.

Manyčiau, papildomos informacijos, dar prieš skaitant konkretų tekstą įvedančios ir kontekstą, galėtų būti šiek tiek daugiau. Kai kada praverstų išnašos, trumpai paaikšinančios situaciją, daugeliui išblukusią iš atminties (A. Saudargas, nekeisdamas, neredaguodamas tekstų, palikdamas tuometį savo žvilgsnį – kaip pažymėjo renginyje, – pasielgė garbingai, bet šiandienines pastabas galima įterpti už teksto). Tarkim, skaitydama „Kalbą, pasakytą Sąjūdžio Seimo posėdyje” (1989 m. balandžio 1 d.), kurioje taršomas Konstitucijos projektas, niekaip negalėjau savo atmintyje prisaukti nei informacinių, nei emocinių to įvykio atšvaitų, taip ir kirbėjo: kas, kodėl, kokią Konstituciją ketino skelbti? O juk tarp knygos skaitytojų bus, tikėkimės, ir Nepriklausomybės kartos atstovai.

Kai kurios medžiagos pateikimo nenuoseklumo detalės irgi išprovokavo didesnio (šiandieninio) informuotumo lūkestį. Tarkim, tarp visų kalbų, įvardijamų būtent „Kalba, pasakyta” [ten ir ten tokia ir tokia proga], išsiskyrė: „Lietuvos užsienio reikalų ministro Algirdo Saudargo kalba Lietuvos Seimo posėdyje Vilniuje” (1997 m. lapkričio 27 d.). Kalbėtojo vardą pavardę tikrai žinotume be nuorodos, bet titulas praverstų ir kitais atvejais. Na taip, susidomėję, tarkim: kokiu statusu autorius 1996 m. gegužę režė kalbą JTO būstinėje, galime grįžti į pradžią, tikslintis Ižangoje. Bet jei kiekvienu atveju būtume iškart apginkluoti: štai kalba mūsų URM vadovas, o štai – Krikščionių demokratų partijos pirmininkas ir pan., apčiuopiamiau pajustumė kalbos svorį, dygumą ar diplomatiškumą...

Kai kada labai pravarčiai viršun iškeliamos datos – net ir straipsnių, kurių publikavimo laikas įvardytas. Manau, būtų pasiteisinęs šio principo nuoseklus laikymasis.

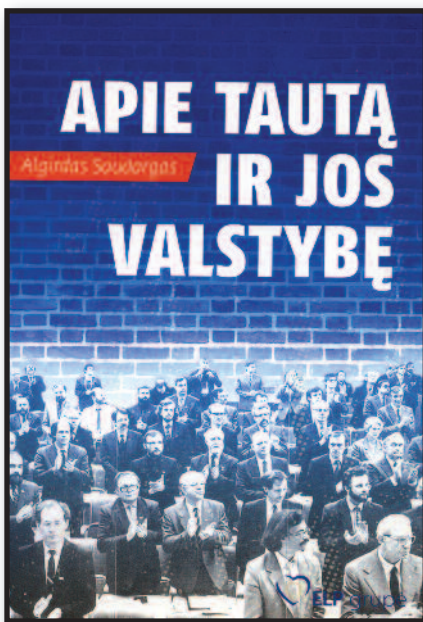

Ilgaliojimas esant reikalui sudaryti Lietuvos Respublikos Vyriausybę užsienyje, suteiktas užsienio reikalų ministeriui Algirdui Saudargui, 1991 m. rugpjūčio 19 d.

Chronologiškai, regis, paskiausias tekstas (2011. 09. 10) užbaigia I skyrių, prasidėjusį 1989-ųjų metų sąjūdine kalba. Bent man taip ir liko knietėti, kodėl visi Sąjūdžio laikų (gal ir Nepriklausomybės pradžios) tekstai negalėjo būti sutelkti į pradinį skyrių – taip, postmodernistinį laiko koliazą prarandame, bet laikmečio panorama, ko gero, skleistūsi vaizdžiau. Ar nebūtų tike, paskiausiajį tekstą padarius ir paskutiniu, reziumuoti savąją poziciją žodžiais, aktualiais būtent šiandien, būtent naujausiose realijose: „Nebijokime būti provincija, bijokime tapti paviršutiniška, pakirstomis šaknimis globaliojo kaimo klajoklių tauta” (p. 49). Išvis norėtūsi, kad visi skyriai nebūtų bevardžiai – autoriaus tekstų pasitelktas grupavimo principas, iškeltas pavadiniman, mums būtų pravartus atspirties taškas. Taip, dabar kiekvieno skyrelio pradžioje autorius pateikia trumpą įžangėlę, bet dažniausiai tas išvardijimas, kokie tekstai čia publikuojami, nedaug ką paaikšina.

Prasmingai į vienį sugula II skyriaus tekstai (tarp jų – ir vėlesnio meto interviu), mums primenantys dramatiškąjį 1991-ųjų sausį ir užsienio reikalų ministeriui tekusią misiją. Ir knygos pristatymo renginyje autoriaus kolega Pirmojoje vyriausybėje, berods, Albertas Sinevičius, prisiminė, kaip viename posėdyje A. Saudargo paklausta (galime suprasti: su nuostaba ir priekaištingai): „O ką tu čia veiki? Užsienio reikalų ministro vieta užsienyje”; tuoj pat surinkta suma kelionei (žinoma, šyptelsim) – 27 doleriai.

Nukelta į 8 psl.

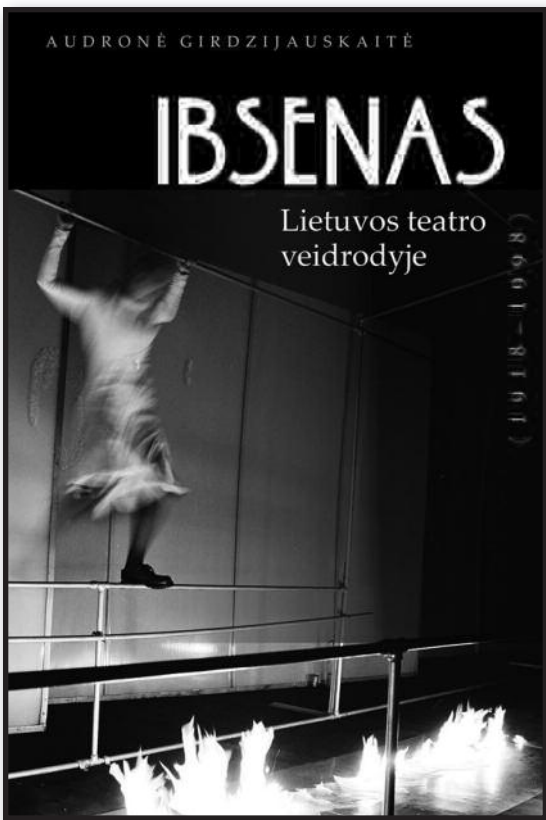

Algirdas Saudargas. *Apie tautą ir jos valstybę*. – Vilnius: Petro ofsetas, 2014

Henriko Ibseno pasaulis lietuvių teatro scenoje pagal Audronę Girdzijauskaitę

Irena Aleksaitė

Teatologė Audronė Girdzijauskaitė, šiandien išleidusi savo knygą „Ibsenas Lietuvos teatro veidrodyje (1918–1998)“, tarsi susumavo, ką buvo anksčiau rašiusi apie šio norvegų dramaturgo pjesių pastatymus lietuvių scenoje. Tai platus pokalbis apie šio autoriaus kūrybos pristatymą lietuvių scenoje, tai jau lyg ir apibendrinimas. Labai įdėmiai autorė studijuoja, vertina tuos ibseniškus pastatymus, suvokdama, jog jie visi turi išskirtinę vertę mūsų teatrui, formuodami savą – lietuvišką požiūrį į pasaulinę klasiką – Ibseno žodį ir mintį. Čia – Audronė Girdzijauskaitė neskubriai, bet labai atidžiai nagrinėja visus Ibseno pastatymus mūsų lietuviškoje scenoje, kiekvieną sykį rasdama jiems visiškai tikslią vietą teatrinės raidos procese. Jos teatologinė analizė verta ypatingo dėmesio, nes daroma tai neskubriai, gerai apmąstius visą situaciją. Todėl išvados yra stebėtinai tikslios ir teisingos. Jomis galima pasitikėti.

Audronė Girdzijauskaitė. *Ibsenas Lietuvos teatro veidrodyje 1918–1998 m.: monografija.* – Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, 2013.

Šioje knygoje, kur pristatyti visi lietuviškieji ibseniškieji pastatymai, norėčiau atkreipti skaitytojų dėmesį į teatologės išvadas. Jos gerai apmąstytos, sutvirtintos teatrinio proceso faktais ir išvadamis. Ir, nors knygos autorė neturi iliuzijų dėl bendro Ibseno pastatymų lygio to meto Lietuvos teatre, tačiau ji nedvejojama įvardija visus tuos režisierius, kurie priartino didžiojo norvegų dramaturgo kūrybą prie lietuvių teatro, pažymėdama tuos didžiuosius sceninius kalnagūbrius, nuo kurių jau žvalgėsi ir mūsų – Lietuvos kūrėjai: Romualdas Juknevičius, Juozas Vaitkus, Jonas Vaitkus, Gintaras Varnas, neabejotinai pakilę savo ibseniškais pastatymais, kaip rašo A. Girdzijauskaitė, į „gerą modernaus europinio teatro lygį“. Drauge su jais į tas meno aukštumas kilo artistai, scenografai, kompozitoriai, „leidę įsikūnyti ambicingiems, originaliems, kūrybingiems režisierių samanyms, jų vizijoms“.

A. Girdzijauskaitės knyga prasideda nuo pirmųjų Ibseno pjesių pastatymų lietuvių scenoje. Tai trijų režisierių darbai: Juozo Vaičkaus, Konstantino Glinškio ir Boriso Dauguviečio. Jie buvo pirmieji, pasirinkę savo darbu Ibseno pjeses. Tai buvo pradžia ir didįjį kalną – Ibseno dramaturgiją.

A. Girdzijauskaitė pokario teatre išskiria 1957 metų Panevėžio dramos teatre J. Miltinio pastatytą „Hedą Gabler“, o 1953-aisiais – Šiauliuose gi-

Monika Mironaitė H. Ibseno „Noroje“, 1942 m. (rež. Romualdas Juknevičius)

musius „Lėlių namus“. Taip pamažu repertuare gausėjo norvegų dramaturgo pjesių, kurios rodė, pasak A. Girdzijauskaitės, Lietuvoje susiformavus jau stiprų režisūrinių teatrą. Tuo metu buvo suvaidinta kone 30 ibseniškų spektaklių, nors lietuvių teatras ir atsiliko nuo latvių ir estų, kurie, interpretuodami Ibseną, pasiekė gerokai daugiau nei mūsų teatras.

Kita knygos dalis pavadinta „Pirmieji atspindžiai“ ir tai konkrečiai liečia J. Vaičkaus, K. Glinškio ir B. Dauguviečio ibsenianą. Kruopščiai ir atidžiai A. Girdzijauskaitė analizuoja trijų mūsų režisierių pastatymus, bandydama nusakyti jų ieškojimų amplitudę bei esmę ir įtaką tolimesnei kryptčiai. Tai svarbus lietuvių režisūros tarpsnis, nors laimėjimų čia ne per daugiausia. Bet tai yra pati pradžia ir todėl svarbi. Nagrinėdama šį knygos skyrių, A. Girdzijauskaitė gana blaiviai pristato tų trijų režisierių ieškojimus, labai teisingai įvertindama jų spektaklius, turėdama omenyje jų duomenis: pasirošimą režisūrai, jų sugebėjimus. Kas ypač svarbu šioje knygos dalyje – tai jų objektyvus ir tikslus pristatymas su kiekvienam būdingais savo privalumais ir trūkumais. Čia, šioje knygos dalyje, labai tiksliai įvardijami visų trijų režisierių sugebėjimai režisuoti, spręsti kūrybinius klausimus, spręsti režisūros uždavinius.

Kitas knygos skyrius pavadintas „Primadonų Noros“ ir skirtas kelioms Valstybės teatro žvaigždėms. Septynis kartus buvo statyta „Nora“ arba „Lėlių namai“. Tai labai svarbi A. Girdzijauskaitės knygos dalis, kurioje sutelktas tas itin svarbus knygos skyrius, teigiamas krūvis. Čia nagrinėjamos mūsų didžiųjų aktorių Noros, suvaidintos įvairių istoriniu laiku ir įvairių talentingų artistų. Greta jų nuolat yra režisierius su savo koncepcijomis bei požiūriu į Ibseno dramas. Tai pačios talentingiausios mūsų lietuvių artistės, tai mūsų Ibseno lietuviško teatro puošmena ir vertybė, nors kritika ir negailėjo priekaištų šiems spektakliams.

Audronė Girdzijauskaitė ypač kruopščiai siekia atkurti senuosius ibseniškus pastatymus. Čia jai trūksta ir rimtos medžiagos (recenzijų apie tuos spektaklius, o kartais ir pastatymo detalių, kuriuos numalšino sceninis Laikas). Autorė siekia įjungti visą įmanomą medžiagą ir analizuojamą vaidinimą, nuo kurio jau praslinko gausybė metų. Ir vis dėlto tai ne toks jau neprasmingas autorės siekis. Vis dėlto tiesą apie konkretų vaidmenį, jo sceninę interpretaciją pavyksta suformuluoti, pagrįsti ir įvardinti, nors tai ir begaliniai sunku.

Taip iškyla Onos Rymaitės Nora – pirmoji Nora mūsų teatre. Toliau seka Monikos Mironaitės net dvi Noros – viena, gimusi 1942-aisiais, karo metais ir 1959-ųjų postalinistinė, sukurta vadinamojo „atšilimo“ laikotarpiu. Čia rašytinės arba „aprašomosios“ medžiagos apie šį spektaklį maža. Kur kas daugiau apie 1942 metų Juknevičiaus režisuotą „Norą“. Visi, matę šį karo laikmečiu išleistą R. Juknevičiaus spektaklį, vertina jį ir Mironaitės vaidybą kaip ypač sėkmingą. Jaunas R. Juknevičius, jauna M. Mironaitė, puikus aktorių ansamblis, vaidinęs šiame

spektaklyje: „Viskas buvo itin rimta, išmoninga, gražu ir prasminga. Helmeris – H. Kačinskas, daktaras Rankas – J. Palubinskas, Krogstadas – J. Rudzinskas, Kristina – D. Kubertavičiūtė – visa tai buvo išbaigti sceniniai charakteriai. Tai buvo R. Juknevičiaus ir jo artistų tikras sceninis šedevras.“

Ir visiškai kitaip nuskambėjo „Nora“ Rusų dramos teatre pokario metais (1959). Čia buvo tarsi šaltas 1942 metų sceninio šedevro atspaudas. Semiono Lukackio šaltos dekoracijos, aplinka, kaip rašė A. Girdzijauskaitė – šalta, nejuoki, panaši į dvaro rūmus; vyrai, „vilkinčios juodos kostiumus ir paltus“, kaip rašė A. Girdzijauskaitė, „buvo panašūs į Oskaro Wilde'o salonų liūtus su baltais šilkiniais šalikais ir briliantiniu žvilgančiais plaukais“... „Iš šio spektaklio rusų dramoje dingo jausmas, dingo esmė“...

1972 metų „Nora“ vėl atgimsta Kauno dramos scenoje. Šį kartą Norą vaidina Rūta Staliliūnaitė. Bet šilumos šitas spektaklis neturi, nes režisierė Lidija Kutuzova paskiria Norai dviejų pagyvenusių vyrų porą – Helmerį čia vaidina Antanas Gabrėnas, o daktarą Ranką – Leonardas Zelčius. Dana Rutkutė teisingai pastebi, jog Rūta Staliliūnaitė „kuria vaidmenį, remdamasi H. Ibsenu, o ne režisierės koncepcija, kuri (jeigu tokia ir buvo) kauniečių „Noroje“ (...) neatsiskleidė“¹.

Trečioji „Nora“ lietuvių scenoje susijusi su 1953 metų Šiaulių dramos teatro spektakliu ir režisieriumi Aleksandru Puzanausku, tragiško likimo menininku, kuris 1955-aisiais nusižudė. A. Puzanauskas buvo šarmingas aktorius, suvaidinęs Šiaulių teatre nemažai vaidmenų, išryškėjęs kaip jautrus aktorius komikas, nevengęs ir režisuoti. Apie jo turtingą aktorinę prigimtį kalba Šiaulių dramos teatro aktoriai ir dailininkai: Stasys Paska, Michailas Percovas, J. Gascevičiūtė. Jame išskiriamas spontaniškas temperamentas, komiko talentas, idėmus darbas su aktoriais. Su pagarba A. Girdzijauskaitė rašo apie A. Puzanausko režisavimą, vertindama jo supratimą apie tuometinį teatrą ir režisūrą, jo mėgėjiškas pastangas padaryti spektaklį kuo įspūdingesnį, nors tų profesionalių žinių jam ir labai trūko. Iš visų atlikėjų A. Puzanausko „Noroje“ išsiskyrė aktorius Palubinskas, vaidinęs daktarą Ranką.

Labai įdėmiai A. Girdzijauskaitė savo knygoje tyrinėja vėl 1988-aisiais atsiradusią „Norą“, kurią šį sykį statė latvių režisierius Brikmanis, norėjęs parodyti gyvenimo karnavalo epizodą. Be tai ir vėl sunkiai sekėsi, nes ne visi personažai vienodai suvokė savo uždavinius. Spektaklis, galima sakyti, pasiklydo teatro lankose... Režisieriaus Brikmanio sugalvota spektaklio forma tik nugramzdino H. Ibseno pjesę, kurios jau nebeprisikėlė jos herojai...

A. Girdzijauskaitė daro lemiamą išvadą: „Galbūt režisieriaus norėta ir stengtasi, bet sustota kryžkelėje, tarsi dvejojant, ką gi pasirinkti – psichologinio teatro patikimumą ar balaganinio atvirumą ir drąsą“².

Toliau savo knygoje A. Girdzijauskaitė pereina prie Juozo Miltinio „Hedų Gabler“ mįslių ir Strind-

Kultūros kronika

Birželio 5 d. Lietuvos nacionaliniame muziejuje, Naujajame arsenale, pristatyti nauji Lietuvos nacionalinio muziejaus leidiniai: „Gedimino Petraičio išėivijos dailės rinkinys“ ir „Zigfrido Jankausko lituanistinių sidabro dirbinių rinkinys“ iš serijos „Muziejus ir kolekcininkas“. Gediminas Petraitis – knygų, senosios grafikos, tradicinės liaudies skulptūros ir XIX–XX a. meno kūrinių kolekcininkas. Išėivijos dailę pradėjo kolekcionuoti Lietuvai atkūrus nepriklausomybę. Gedimino Petraičio išėivijos dailės rinkinį sudaro 200 daugiausia tapybos ir grafikos kūrinių. Rinkinio pagrindas – Lietuvos menininkų darbai, sukurti 1945–1990 metais jau emigracijoje. Zigfridas Jankauskas – numizmatikos, istorinių medalių, sidabro dirbinių, tapybos, bukinistikos ir faleristikos kolekcininkas. Per daugelį metų Zigfridas Jankauskas sukaupe vertingą Lietuvos auksakalių ir su Lietuva susijusių sidabro dirbinių rinkinį. Kryptingai rinktoje kolekciijoje sukaupia apie 400 įvairiausių XVIII–XX a. pirmos pusės sidabro dirbinių.

Birželio 7 d. didingame Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės (LDK) Valdovų rūmų kieme atgimė įspūdingoji Carlo Orffo oratorija „Carmina Burana“. Lietuvos žiūrovams kūrinių naujomis spalvomis pristatė valstybinis pučiamųjų instrumentų orkestras „Trimitas“, diriguojamas Dainiaus Pavilionio, valstybinis choras „Vilnius“ ir Šiaulių valstybinis kamerinis choras „Polifonija“ bei solistai: Irena Zelenkauskaitė (sopranas), Kęstutis Alčiauskis (tenoras) ir Arūnas Malikėnas (baritonas). Įstabaus ir stiprių emocijų reikalaujančio kūrinių metu LDK Valdovų rūmus apšvietė judantys, muzikos fone šokantys lazerių spinduliai.

Birželio 7 d. didingame Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės (LDK) Valdovų rūmų kieme atgimė įspūdingoji Carlo Orffo oratorija „Carmina Burana“. Lietuvos žiūrovams kūrinių naujomis spalvomis pristatė valstybinis pučiamųjų instrumentų orkestras „Trimitas“, diriguojamas Dainiaus Pavilionio, valstybinis choras „Vilnius“ ir Šiaulių valstybinis kamerinis choras „Polifonija“ bei solistai: Irena Zelenkauskaitė (sopranas), Kęstutis Alčiauskis (tenoras) ir Arūnas Malikėnas (baritonas). Įstabaus ir stiprių emocijų reikalaujančio kūrinių metu LDK Valdovų rūmus apšvietė judantys, muzikos fone šokantys lazerių spinduliai.

Klaipėdos dramos teatras birželio 18 ir 19 d. parodys paskutinąją sezono premjerą – spektaklį pagal prancūzų rašytojos Margeritos Diuras (Marguerite Duras, 1914–1996) pjesę „Savanos įlanka“ („Savannah Bay“, iš prancūzų kalbos vertė Akvilė Melkūnaitė). Spektaklis skiriamas Teatro metams ir dviejų damų – prancūzų rašytojos M. Diuras ir lietuvių aktorės N. Sabulytės – jubiliejams. Pjesę „Savanos įlanka“ M. Duras rašė bei Paryžiaus Rond-Point teatre režisavo beveik tuo pačiu metu, kai buvo parašytas garsusis „Meilužis“. Tad nenuostabu, kad kūrinių tematika artima. Žinoma, svarbiausios temos, kaip ir visoje M. Diuras kūryboje – meilė, aistra, mirtis. Temos, kurias pati Marguerite skausmingai jautė ir liudijo visu savo gyvenimu.

2014 m. gegužės pabaigoje ketvirtą kartą vykusioje Maskvos architektūros bienalėje pristatyta ir Lietuvos architektūra. Lietuvos ekspozicija „Darni bendruomenė – saugi visuomenė“ siekia parodyti, kad valstybės pamatas – darni bendruomenė. Skirtingų socialinių grupių kaimynystė, mažas užstatymo tankis, mažaaukštė gyvenamoji statyba, smulki gyventojų ūkinė veikla namų aplinkoje – šios savybės būdingos istoriniams šalies miestams. Čia susiformavusi savita sambūvio tradicija, manoma, yra tinkamas pagrindas ir ateities miestui kurti.

Lietuvos Respublikos kultūros atašė Vokietijoje ir Šeštadieninė Berlyno lietuvių mokyklėlė birželio 14 d. pakvietė vaikus į susitikimą su vaikų rašytoju ir iliustruotoju Pauliumi Juodišiumi. Vaikų literatūros salone žinomas lietuvių vaikų literatūros iliustruotojas ir autorius Paulius Juodišius kūrė naują pasaką, piešė jos veikėjus ir įgarsino juos įvairiais garsais bei dainomis. O jam padėjo Šeštadieninės Berlyno vaikų mokyklėlės vaikai ir visi, mėgstantys vaikų literatūrą bei smagias istorijas. Saloną papuošė specialiai Berlynui parengta P. Juodišiaus vaikų knygų iliustracijų paroda, kurios atidaryme dalyvavo visi susirinkusieji. Paulius Juodišius – Lietuvoje gerai žinomas ir mylimas vaikų literatūros autorius ir iliustruotojas, kuris vaikų knygas kuria nuo 2000 metų. Jis išleido 14 savo ir iliustravo 10 kitų autorių knygų.

Apie tautą

Atkelta iš 5 psl.

Linkusiems sverti kitų patiriamą komfortą, ši medžiaga bus priverstinio saugumo užsienyje – kai Lietuvoje liejosi kraujas ir kybėjo dar didesnės tragikos grėsmė – išvirkščioji pusė: patirta tremtinio dalia, nežinia, ar bus grįžta į namus, ar pasimatyta su artimaisiais, brangiaisiais... Beje, į oficialiuosius liudijimus taip šiltai įsiterpia kandidato į LR vyriausybės egzilyje laiškas žmonai.

Skyriuje dokumentaliai paliudijamas ir parlamento vadovo Vytauto Landsbergio neatšaukiamas pasiryžimas nesitraukti iš posto, mirtino pavojaus momentu apsiprendus už Lietuvą, ne už savo saugumą (įgaliojimas A. Saudargui ir Bronislovui Kuzmickui „kalbėti ir veikti mano vardu, sutelkti Lietuvos Diplomatiją ir atstovauti pasaulyje vienintelei teisėtai Lietuvos valdžiai“, rašytas 1991-ųjų sausio 11 d., ir tų metų rugpjūčio 19 d. Potvarkis, nurodantis A. Saudargui „esant reikalui, sudaryti Lietuvos Respublikos Vyriausybę emigracijoje“ – faksimilės p. 93). Žinia, mitų apie Profesorių kūrėjams tai kažin ar taps stabdžiu.

Taip, prie leidinio struktūros, kompozavimo principų kabinėčiau, bet – nekonjunktūriškai nuosekli, moralumą, krikščioniškąsias ir bendražmogiškąsias vertybes teigianti autoriaus pozicija kelia pagarbą nuostabą. Štai jau pirmojoje 1989 m. kalboje, kai dar – gal nepamiršome? – viešojo retorika buvo gan aptaki, išrežta: „Kodėl mes sakome: žinybų diktatas, socializmo deformacija, dvikalbystės problema? Juk tai prasčiausiai viena įtauta pavergė kitą tautą“ (p. 13). Skaudžiau skaityti liudijimus apie pasaulio „šaltį“, su kuriuo susidurta keliant į viešumą Lietuvos bylą pirmaisiais Nepriklausomybės metais ir kuris – tas bailus pragmatiskumas – juk dar neišsiskleidė. Tad tai kartu beldimasis ir į mūsų, jau europiečių, sąžinę. Bet autorius nekart – tarsi paradoksaliai pritardamas pasaulio politikos vilkų teiginiams, kad politiką lemia jėga – pabrėžia: tautos valia taip pat yra galinga jėga.

Paskutinis knygos skyrelis vadinasi – turbūt nepatikėsit? – „Eilės“! Jos, išsiveržusios iš šios joms nuskirtosios teritorijos įsiterpia ir tarp tekstinių skyrių, pradeda knygą. Poezijos žinovai turbūt šių eilėraščių nepavadins šedevrais, bet mums jie liudija ne tik čia išsakomas vertybines nuostatas ar emocijas pagavas, bet tiesiog poetišką autoriaus natūrą, gražaus sentimentalumo tvinksnį, užslėptą – bet, va, prasiveržiantį – po dominuojančiomis racionalumo, logikos struktūromis.

Toks įtrūkis šio diplomato, politikos senbuvio, garbaus Europarlamentaro racionalumo „matricioje“, mano žvilgsniu, buvo paliudytas ir knygos pristatymo renginyje – apie romantinio polėkio, vertybinio pasišventimo, sekimo Laisvės ir Tiesos mirazū blyksnius užu solidaus fasado kalbu žavėdamasi. Kai Algirdas Patackas, šis Sąjūdžio ir dar ankstesnių laikų bendražygis, šis „radikalas“, nelinkęs terliotis baltomis pirštinaitėmis, savo pasisakymą reziumavo: „Nepasikeitei, koks draugas buvai, toks ir likai“, manau, irgi paliudijo bendravardį neišsivadėjus jaunystės idealų.

Knyga išleista europarlamentaro (kaip regime – ne tik buvusio), parėmus EP Europos liaudies partijos frakcijai, tai nemo-kamas leidinys, kurį mes, susirinkusieji į pristatymą Signatarų namuose, gavome dovanų. Išlydėdami Briuselin savo naująją europarlamentarų komandą, galime jiems priminti dar 1997-aisiais, dar tik savo narystę reginti kaip viziją, pasakytus žodžius: „Gyvenimas pačioje Europos Sąjungoje – tai nuolatinių derybų, tai nuolatinių vis atsinaujinančios Europos kūrimas“ (p. 31). □